

Tadeusz Branecki¹

Konstytucja helwecka (1798) – pierwsza konstytucja Szwajcarii

Słowa kluczowe: Szwajcaria, konstytucja, ustroj, historia

Keywords: Switzerland, constitution, political system, history

Streszczenie

Konstytucja helwecka z 1798 r. była pierwszym aktem rangi konstytucyjnej w historii państwowości szwajcarskiej. Opracowana przez Szwajcarów, zawierała obce tradycji helweckiej rozwiązania ustrojowe i wobec oporu części kantonów została narzucona siłą pod presją wojsk francuskich. Przez 5 lat jej obowiązywania, w oparciu o jej uregulowania, miał miejsce eksperyment ustrojowy polegający na całkowitym zerwaniu z wielowiekowym modelem konfederacji kantonów na rzecz państwa „jednolitego i niepodzielnego”. Konstytucja tworzyła też pierwsze organy władzy ustawodawczej Republiki (Senat i Wielką Radę), wykonawczej – Dyrektoriat Wykonawczy i sądowniczej – Trybunał Najwyższy. Ponadto wprowadziła szereg swobód i wolności obywatelskich.

Summary

Helvetica Constitution (1798) – the first constitution of Switzerland

The constitution of the Helvetic Republic of 1798 was the first act of constitutional rank in the history of the State. Developed by the Swiss, foreign institutional solutions separate Swiss tradition contained and to the resistance of the cantons has been imposed

¹ Autor jest adiunktem w Zakładzie Partii i Systemów Politycznych Wydziału Nauk Społecznych Wyższej Szkoły Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji Społecznej w Chełmie. Mail: brantade@o2.pl.

by force under the pressure of the French troops. For 5 years of duration, based on her settlement had taken place political experiment where a total rupture with the centuries-old model of Confederation of cantons to the State of a „One and indivisible”. The Constitution also created the first legislative authority of the Republic (the Senate and the Great Council), the Executive – Directorate and Judicial power – the Supreme Court. In addition, a set of freedoms and civil liberties.

Ostatnie ćwierćwiecze XVIII wieku to okres uchwalania pierwszych konstytucji państwowych. Po Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (1787 r.), I Rzeczypospolitej (1791 r.) i Francji (1791 r., 1793 r. i 1795 r.) swoją pierwszą konstytucję uchwaliła także Szwajcaria. Stało się to w 1798 r., przy czym nie była ona efektem reformy ustrojowej dokonanej przez Szwajcarów, ale została im narzucona przez Francję (z poparciem szwajcarskich rewolucjonistów).

Na początku warto poświęcić uwagę okolicznościom uchwalenia Konstytucji helweckiej (*Helvetische Verfassung*). Punktem wyjścia do rozważań będzie sytuacja ustrojowa Starej Konfederacji (*Alte Eidgenossenschaft*)², bo taką nazwą określano ówczesną Szwajcarię w latach 1291–1798. W jej składzie znajdowało się trzynaście kantonów: Uri (1291 r.), Schwyz (1291 r.), Unterwalden (1291/1292)³, Lucerna (1332 r.), Zurych (1351 r.), Glarus i Zug (1352 r.), Berno (1353 r.), Fryburg i Solura (1481 r.), Szafluz i Bazylea (1501 r.) oraz Appenzell (1513 r.)⁴. Kantony te przez cały okres istnienia Starej Konfederacji były niezależnymi od siebie państwami, które w celu obrony własnych interesów przed dominującymi na zie-

² „Związek ustanowiony pod przysięgą” – A. Baur, *Szwajcarski fenomen*, Warszawa 1992, s. 13 lub „sprzysiężenie”, P. Sarnecki, *Zgromadzenie Federalne – Parlament Konfederacji Szwajcarskiej*, Warszawa 2003, s. 6.

³ Mianem tym określano dwa odrębne półkantony (*Halbkantone*): Obwalden i Nidwalden. Sygnatariuszem „odnowionego” w dniu 1 sierpnia 1291 r. związku był Nidwalden, Obwalden zaś dołączył do związku na przełomie roku 1291/1292, K. Meyer, *Der Ursprung der Eidgenossenschaft*, „Zeitschrift für Schweizerische Geschichte” 1941, vol. 21, s. 296.

⁴ Podział na obecne półkantony Appenzell Ausserrhoden (Rodan Zewnętrzny) i Innerrhoden (Rodan Wewnętrzny) nastąpił w 1597 r. i wynikał z konfliktu wewnętrznego o charakterze religijnym pomiędzy zwolennikami i przeciwnikami reformacji.

miach szwajcarskich i w Rzeszy Niemieckiej Habsburgami zawarły pomiędzy sobą umowy związkowe⁵. Oprócz samych kantonów⁶ w skład państwa szwajcarskiego wchodziły jeszcze podmioty zależne, wśród których należy wymienić:

- „miejscowości zaprzyjaźnione” (*Zugewandte Orte*), które łączyły z kantonami (zwanymi „miejscowościami zaprzyjaźzonymi”) zawarte przymierza (np. Genewa);
- miejscowości, które podlegały jednej lub kilku miejscowościom zaprzyjaźzonym (*gemeine Herrschaften*), np. Baden;
- protektoraty (*Schirmherrschaften*)⁷.

Związek tych 13 kantonów (*Bund, Eidgenossenschaft*) nie posiadał żadnych wspólnych organów władzy. Istniał co prawda Sejm Związkowy (*Tagsatzung*), ale był on stałą odbywającą się co roku konferencją delegatów kantonów, podczas której omawiane były sprawy polityki zagranicznej, bezpieczeństwa wewnętrznego oraz rozstrzygano spory⁸.

Podstawy ustrojowe ówczesnego państwa szwajcarskiego określone były w wielu aktach prawnych, wśród których wymienić należy: umowy związkowe pomiędzy kantonami (*Bundesbriefe*)⁹; „listy konstytucyjne” (*Verfassungsbrieft*), do których zaliczyć należy tzw. Pakt (*Eid*) z 1291 r., Pakt z Brunnen (1315 r.), *Pfaffenbrief* (1370 r.), *Sempacherbrief* (1393 r.) i *Stanser Verkommniss* (1481 r.); umowy kantonów z „miejscowościami zaprzyjaźnio-

⁵ Więcej na temat powstania państwa szwajcarskiego i jego pierwszych wieków istnienia: J. Wojtowicz, *Historia Szwajcarii*, Wrocław 1976, s. 36–74; Sz. Wachholz, *Geneza i rozwój Związku Szwajcarskiego*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne”, Kraków 1936, s. 93–118; T. Branecki, *Powstanie i rozwój Konfederacji Szwajcarskiej w latach 1291–1515*, „Studia Iuridica Lublinensia”, t. XIX, Lublin 2013, s. 83–99.

⁶ Określenie „kanton” pojawia się po raz pierwszy w oficjalnych dokumentach państwa szwajcarskiego w traktacie z królem Francji Karolem VII z 1452 r. – W. Oechsl, *Die Benennungen der alten Eidgenossenschaft und ihrer Glieder: erster Teil*, „Jahrbuch für schweizerische Geschichte” 1916, vol. 41, s. 77. Wcześniej na ich określenie używano pojęcia „miejscowości” (*Ort*) lub „stanu” (*Stand*) – J. Schollenberger, *Das Bundesstaatsrecht der Schweiz. Geschichte und System*, Berlin 1902, s. 53–54 i Z. Czeszejko-Sochacki, *System konstytucyjny Szwajcarii*, Warszawa 2002, s. 5.

⁷ T. Branecki, op.cit., s. 98.

⁸ Z. Czeszejko-Sochacki, op.cit., s. 7 i J. Schollenberger, op.cit., s. 83.

⁹ Umowy te zawierane były z poszczególnymi kantonami przystępującymi do Związku i nie zawsze wszyscy członkowie byli ich sygnatariuszami – P. Sarnecki, op.cit., s. 5.

nymi”); traktaty z innymi państwami¹⁰; pokoje religijne: I pokój kappelski (1529 r.), II pokój kappelski (1531 r.), Pokój z Baden (1656 r.) i Pokój z Aarau (1712 r.); uchwały Sejmu Związkowego¹¹.

Warto też wspomnieć, że każdy z wchodzących w skład Starej Konfederacji kantonów posiadał swoje ustrojowe odrębności. Władza w kantonach znajdowała się bądź w rękach oligarchicznych rodów (Berno), przedstawicieli cechów (Zurych), bądź sprawowana była przez wszystkich pełnoletnich mężczyzn obecnych podczas Zgromadzenia Ludowego (*Landsgemeinde*)¹².

Rewolucja francuska i głoszone przez nią hasła odbiły się szerokim echem w całej ówczesnej Europie, w tym również wśród rewolucjonistów szwajcarskich. Na ich czoło wysunęli się Peter Ochs, Frederic Cesar Laharpe i Paul Usteri. Idee rewolucyjne w łatwy sposób docierały do zachodniej, francuskojęzycznej części Szwajcarii. Nie bez znaczenia było także „pośrednictwo” najemników szwajcarskich w szerzeniu się w kraju hasła rewolucyjnych.

W wielu częściach Szwajcarii zaczęło dochodzić do wystąpień ludności (dolina Rodanu – 1790 r., Yverdon – 1791 r. i Jura – 1792 r.), a rewolucjoniści szwajcarscy zaczęli szukać pomocy we Francji dla realizacji swoich planów politycznych. Również Francja zainteresowana była większym uzależnieniem od siebie Szwajcarii traktowanej jako zaplecze żywnościowe i pomost na drodze do Włoch i Republiki Cisalpińskiej. Z inspiracji Napoleona w styczniu 1798 r. wybuchło w Waadt powstanie – powstańcy ogłosili powstanie niezależnej od władzy Berna Republiki Léman. „Wkrótce do kraju wkroczyli Francuzi. W Zurychu i Szafuzie proklamowano równość wszystkich wobec prawa. W Argowii i wielu innych krajach poddanych interwencji francuscy fetowani byli jako wyzwoliciele spod władzy znieawidzonego patrycjatu. Niebawem padło Berno, uległy też Schwyz, Uri i Unterwalden. Dawna Konfederacja przestała istnieć”¹³.

¹⁰ Z Państwem Kościelnym (1510 r.) i z Sabaudią (1512 r.).

¹¹ Sz. Wachholz, op.cit., s. 104.

¹² Było to odbywające się zwykle raz w roku na przelomie kwietnia i maja zgromadzenie wszystkich pełnoletnich mężczyzn z danego kantonu, którzy podczas jednego dnia obrad wybierali lokalne władze i sędziów oraz stanowili prawo – T. Branekci, *Landsgemeinde – najstarsza instytucja demokracji bezpośredniej w Konfederacji Szwajcarskiej*, [w:] *Dylematy współczesnej demokracji*, red. S. Wróbel, Toruń 2011, s. 244–256.

¹³ M. Aleksandrowicz, *Republika helwecka*, [w:] *Konstytucja. Ustrój polityczny. System organów państwowych*, red. S. Bożyk i A. Jamróz, Białystok 2010, s. 13.

Projekt konstytucji szwajcarskiej przygotowany został przez Petera Ochsa pod nadzorem Dyrektoriatu Republiki Francuskiej i przedstawiony mu dnia 15 stycznia 1795 r.¹⁴ Ostateczny projekt Konstytucji helweckiej¹⁵ wzorowany był na francuskiej konstytucji dyrektorialnej z dnia 22 sierpnia 1795 r.¹⁶ Opublikowany został we francuskim dzienniku „Moniteur” w dniu 8 lutego 1798 r., a następnie stał się przedmiotem obrad organów ustawodawczych w kantonach. W kantonie Waadt został zaakceptowany, zaś w Bazylei dokonano w nim szeregu zmian, polegających na m.in. zwiększeniu pozycji kantonów, zmniejszeniu roli Dyrektoriatu (rządu) oraz wprowadzeniu uławności dotyczących zmiany konstytucji¹⁷. Zmieniony w ten sposób projekt konstytucji przekazano władzom Solury, Berna, Zurychu, Argowii, Lucerny, Fryburga, Solury i Obwalden. Dokonywaniu przez nie zmian w projekcie zapobiegli Francuzi, wydając oświadczenie, że jedyną obowiązującą wersją projektu jest przygotowana pierwotnie przez Petera Ochsa¹⁸.

W dniu 12 kwietnia 1798 r. zebrani w Aarau delegaci z 10 kantonów przyjęli Konstytucję helwecką i powołali Dyrektoriat Wykonawczy¹⁹. Konstytucja składała się ze 116 artykułów, które podzielone zostały na dwanaście tytułów: Tytuł I: „Zasady podstawowe” (*Hauptgrundsätze*) – art. 1–14; Tytuł II: „Podział terytorium Helwecji” (*Eintheilung des helvetischen Gebiets*) – art. 15–18; Tytuł III: „Status polityczny obywateli” (*Politischer Bürgerstand*) – art. 19–27; Tytuł IV: „O Zgromadzeniach Pierwiastkowych i Ciałach Elektorskich” (*Von den Primärversammlungen und Wahlcorps*) – art. 28–35; Tytuł V: „O władzy ustawodawczej” (*Von der gesetzgebenden Gewalt*) – art. 36–70; Tytuł VI: „Dyrektoriat Wykonawczy” (*Vollziehungsdirektorium*) – art. 71–85; Tytuł VII: „Trybunał Najwyższy”

¹⁴ C. A. Spenlé, *Das Kräfteverhältnis der Gliedstaaten im Gesamtgefüge des Bundesstaates*, Basel 1999, s. 198.

¹⁵ Krytycy zwali go „książeczką Ochsa” (*Ochsenbüchlein*) – J. Wojtowicz, op.cit., s. 147.

¹⁶ C. A. Spenlé, op.cit., s. 198; podobnie też J. Schollenberger, op.cit., s. 116 i P. Bednarz, *Republika helwecka – Księstwo Warszawskie. Podobna geneza, różne tradycje*, „Annales UMCS”, sectio F, vol. LXII, 2007, s. 167.

¹⁷ M. Aleksandrowicz, *System...*, s. 40.

¹⁸ Ibidem, s. 41.

¹⁹ Zebranie to określić należy mianem konstytuanty, gdyż ostatni Sejm Związkowy Starej Konfederacji obradował po raz ostatni w dniu 26 grudnia 1797 r. – J. Wojtowicz, op.cit., s. 146.

(*Obergerichtshof*) – art. 86–90; Tytuł VIII: „O siłach zbrojnych” (*Von der bewaffneten Macht*) – art. 91–92; Tytuł IX: „Zbrodnie stanu” (*Staatsverbrechen*) – art. 93–94; Tytuł X: „Władze kantonalne” (*Obrigkeiten in dem Kanton*) – art. 95–105; Tytuł XI: „Zmiana konstytucji” (*Abänderung der Verfassung*) – art. 106–107; Tytuł XII: „Działania wprowadzające konstytucję w życie” (*Mittel, die Verfassung in Thätigkeit zu setzen*) – art. 1–9²⁰.

Konstytucja helwecka dokonywała rewolucyjnej zmiany w ustroju Szwajcarii, zwanej odtąd Republiką helwecką. W miejsce konfederacji trzynastu suwerennych organizmów państwowych (kantonów) tworzyła „jednolite i niepodzielne” państwo, w którym 18 kantonów było jej jednostkami podziału terytorialnego wzorowanymi na francuskich departamentach. Świadczył o tym również przepis art. 1, mówiący o zniesieniu granic pomiędzy kantonami i pomiędzy nimi a krajami podległymi. Ustrój miał być oparty o demokrację przedstawicielską.

Suwerenem władzy miał być ogół obywateli (art. 2) – prawo to nie mogło być im odebrane. Na podstawie art. 20 obywatelami Helwecji zostali mężczyźni²¹ będący w chwili wejścia w życie konstytucji mieszkańcami miast (municipalnych i dominialnych) i wsi (poddanych i wolnych). „Dotyczy to także tych, którzy mają prawo stałego pobytu w Szwajcarii, i tych, którzy się w niej urodzili”²².

Konstytucja nakładała na obywateli i mieszkających w Szwajcarii cudzoziemców trzy obowiązki:

- płacenia podatków;

²⁰ W artykule wykorzystano wersję niemieckojęzyczną konstytucji (*Verfassung der helvetischen Republik, vom 12 Apr. 1798*, [w:] K. H. L. Pölit, *Die europäischen Verfassungen seit dem Jahre 1789 bis auf neueste Zeit*, Lipsk 1833, s. 126–135) oraz jej polski przekład (*Konstytucja Republiki Helwecji z 12 kwietnia 1798 r.*, [w:] P. Sarnecki, *Najstarsze konstytucje z końca XVIII i I połowy XIX wieku*, Warszawa 1997, s. 90–111).

²¹ „Cudzoziemiec nabywa obywatelstwo, jeżeli od 20 lat nieprzerwanie mieszka w Szwajcarii, przynosi jej pożytek i przedstawi wiarygodnych świadków, którzy potwierdzą prawość jego życia i obyczajów; jednakże wyrzeknie się w imieniu własnym i swoich następnych obywatelstwa innego państwa, złoży przysięgę obywatelską, a jego nazwisko zostanie wpisane do rejestru obywateli szwajcarskich, który znajduje się w archiwach narodowych” – *Konstytucja...*, s. 94.

²² *Ibidem*.

- odbycia przez obywateli co najmniej dwuletniej służby w kantonalnym korpusie poborowych (cudzoziemcy odbywać mieli straż i służbę w milicji);
- złożenia przysięgi obywatelskiej po ukończeniu 20. roku życia i wpisu do rejestru obywateli w macierzystym kantonie²³.

Warto podkreślić, że duchowni (bez względu na wyznanie) objęci byli konstytucyjnym zakazem piastowania funkcji publicznych i uczestnictwa w Zgromadzeniach Pierwiastkowych (art. 26).

Obywatele Helwecji posiadali prawo aktywnego udziału w:

Zgromadzeniach Pierwiastkowych – tworzyła je każda wieś (osada), w której zamieszkiwało co najmniej 100 obywateli posiadających prawo głosu²⁴; jego zadaniem było (art. 32): a) przyjęcie (odrzućenie) konstytucji; b) powołanie członków kantonalnych zgromadzeń elektorskich (raz w roku);

Ciele Elektorskim, które powoływało (art. 35): a) deputowanych do parlamentu; b) sędziów trybunałów kantonalnych i Trybunału Najwyższego; c) członków Izby Administracyjnej; d) zastępców ww. sędziów i członków.

Konstytucja helwecka zawierała w Tytule I szereg gwarancji dla praw i swobód obywatelskich, wśród których wymienić należy: niezbywalną naturalną wolność człowieka, która mogła być ograniczona wolnością drugiego człowieka bądź osiągnięciem „korzyści ogółu”, które musiały być zgodne z prawem (art. 5); nieograniczoną wolność sumienia (art. 6 zdanie 1); wolność wyznawania każdej religii (art. 6 zdanie 3)²⁵; wolność prasy (art. 7); gwarancję dla prawa własności w odniesieniu do wywłaszczenia przez władze państwowe, które mogło nastąpić za „sprawiedliwym odszkodowaniem” na cele publiczne bądź w pilnym przypadku (art. 9)²⁶.

²³ „Jako dobry i wierny obywatel będę na miarę swych najlepszych możliwości służył ojczyźnie, sprawie wolności i równości, a nienawidził anarchii i rozpasania” – ibidem, s. 95. W czasie istnienia Republiki obywatele złożyli ją tylko raz w dniu 14 lipca 1798 r. – M. Aleksandrowicz, *Republika helwecka...*, s. 15.

²⁴ Zgodnie z art. 28 zdanie 2 „Zgromadzenie pierwiastkowe tworzą obywatele i synowie obywateli zamieszkałych w jednej gminie co najmniej 5 lat, licząc od dnia, w którym zadeklarowali zamieszkanie” – *Konstytucja...*, s. 96.

²⁵ Nie mogło to jednak zakłócać porządku publicznego bądź prowadzić do prymatu jednego z wyznań – ibidem, s. 91.

²⁶ Zgodnie z art. 13 zdanie 1 „żadna korporacja, spółka ani rodzina nie może zastrzec niezbywalności swojej nieruchomości” – ibidem, s. 92.

Władza w Republice opierać się miała o zasadę trójpodziału pomiędzy dwuizbowy parlament, Dyrektoriat Wykonawczy i Trybunał Najwyższy.

Władzy ustawodawczej poświęcony był Tytuł V Konstytucji helweckiej, o tej samej zresztą nazwie. Zgodnie z art. 36 władza ustawodawcza w Republice helweckiej należała do dwóch niezależnych od siebie Rad: Senatu i Wielkiej Rady.

W składzie Senatu zasiadać mieli początkowo byli członkowie Dyrektoriatu oraz po 4 deputowanych z każdego kantonu – ich kadencja wynosić miała 8 lat²⁷. Bierne prawo wyborcze przysługiwało po ukończeniu 30. roku życia (art. 38). Jego głównym zadaniem miało być przyjmowanie lub odrzucanie rezolucji Wielkiej Rady (również tych dotyczących zmiany konstytucji).

Z kolei członkowie Wielkiej Rady musieli mieć ukończony 25. rok życia i reprezentować kantony w liczbie 8 z każdego z nich. Kadencja delegatów do Wielkiej Rady była krótsza od ich senackich odpowiedników i trwała 6 lat²⁸.

Warto podkreślić, że w enumeratywnie wyliczonych przez art. 50 sprawach dotyczących finansów, pokoju i wojny obie Rady działały wyłącznie na podstawie uprzednich propozycji Dyrektoriatu, które mogły przyjąć bądź odrzucić. Oznaczał to *de facto* zmniejszenie ich pozycji względem władzy wykonawczej Republiki.

Członkowie parlamentu korzystali z immunitetu – mogli być ścigani wyłącznie w sytuacji, gdy do Wielkiej Rady wpłynęło podpisane pismo zawierające oskarżenie (art. 52). Wielka Rada decydowała wówczas, czy zamierza to oskarżenie rozpatrywać (art. 53), a w przypadku pozytywnej decyzji wzywała do stawiennictwa i przesłuchiwała oskarżonego (art. 54). Ostatecznie po udziale w całym postępowaniu także Senatu oskarżony sędzony był przez Trybunał Najwyższy (art. 58)²⁹.

Aby wzmocnić pozycję obu Rad³⁰ i jednocześnie uniemożliwić delegowanie uprawnień, konstytucja wprowadzała w art. 67 i 68 dwa zakazy: 1) wy-

²⁷ Dopuszczalny był ponowny wybór po 4-letniej przerwie (art. 45).

²⁸ Dopuszczalny był ponowny wybór po 2-letniej przerwie (art. 46).

²⁹ Konstytucja wprowadzała obowiązek zawieszenia oskarżonego w wykonywaniu funkcji członka jednej z Rad po przyjęciu przez Trybunał Najwyższy oskarżenia (art. 61), ustalała większość głosów, która była potrzebna do uniewinnienia, wynoszącą 1/3 + 1 (art. 62), oraz nazywała obligatoryjnie przywrócenie do funkcji osoby uniewinnionej (art. 63).

³⁰ Konstytucja nie używa w swej treści słowa parlament, za to często określa obie jego izby mianem „Rad”.

konywania przez delegatów (wspólnie bądź oddzielnie) władzy wykonawczej i sądowniczej; 2) delegowania powierzonej przez konstytucję funkcji członkowi (członkom) Rady lub osobom trzecim³¹.

Znaczną część przepisów (15 artykułów) Konstytucja helwecka poświęciła organowi władzy wykonawczej Republiki – Dyrektoriatowi Wykonawczemu. Składać się miał on z 5 członków, a bierne prawo wyborcze do niego przysługiwało po ukończeniu 40. roku życia³².

Bardzo skomplikowany miał być wybór składu osobowego Dyrektoriatu: w pierwszym roku polegał on na tym, że „jedna z Rad bezwzględna większością głosów tworzy listę pięciu kandydatów, druga Rada głosując w ten sam sposób, wybiera z listy nowego dyrektora. O tym, która Rada tworzy listę kandydatów, rozstrzyga losowanie przeprowadzone bezpośrednio przed wyborem. Powyższa procedura zostanie zastosowana w pierwszym roku pięć razy” (art. 73)³³;

„w drugim i w latach następnych sposób wyboru dyrektorów będzie bardziej skomplikowany: najpierw w drodze losowania połowa każdej z Rad zostanie pozbawiona prawa wybierania. Wykluczona połowa rozstrzygnie, czy wybory, o których jest mowa, odbędą się drogą losowania czy też nie. Jeżeli nie – to nie wykluczona połowa dokona wyboru według procedury opisanej powyżej³⁴; jeżeli tak – procedura rozpocznie się od losowania, która z dwóch Rad, zredukowana już do połowy, będzie tworzyła listę kandydatów. Wylosowana Rada bezwzględna większością głosów tworzy listę sześciu kandydatów. Następnie trzech z nich wyłącza się przez losowanie. Druga Rada z pozostałych trzech kandydatów wybiera nowego Dyrektora”³⁵.

W strukturze wewnętrznej Dyrektoriatu Konstytucja helwecka wyodrębniła cztery ministerstwa (art. 85): Spraw Zagranicznych i Wojny (*auswärtigen Geschäfte und vom Kriegswesen*); Sprawiedliwości i Policji (*Gerechtigkeitspflege und die Polizei*); Finansów, Handlu, Rolnictwa i Rzemiosła (*Finanzen,*

³¹ Ibidem, s. 101.

³² Drugą przesłanką było bycie żonatym lub wdowcem. W trzecim roku obowiązywania Konstytucji helweckiej wprowadzony miał być trzeci warunek bycia członkiem Dyrektoriatu – członkostwo jednej z Rad Ustawodawczych, bycie ministrem, członkiem Trybunału Najwyższego lub prefektem państwa (art. 72).

³³ Ibidem, s. 102.

³⁴ Czyli w pkt 1.

³⁵ Ibidem, s. 102 i 103.

den Handel, den Ackerbaues und der Handthierungen); Nauk, Sztuk Pięknych, Budowli Publicznych, Mostów i Dróg (*Wissenschaften, schönen Künste, die öffentlichen Gebäude, Brücken und Strassen*)³⁶.

Wśród licznych uprawnień Dyrektoriatu wymienić należy: zapewnienie bezpieczeństwa Państwa, zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego (art. 76); prawo wezwania jednej z Rad do rozpoznania określonej sprawy (art. 77); stosowanie prawa łaski oraz zmniejszania wymiaru kary i kwoty odszkodowania (art. 78); sygnowanie pieczęcią ustaw, zlecenia ich publikacji oraz nadzór nad ich wykonaniem (art. 79); prowadzenie negocjacji z państwami obcymi (art. 80)³⁷; obowiązek składania parlamentowi corocznego sprawozdania z wykorzystania środków finansowych przeznaczonych na działalność poszczególnych departamentów (art. 81); mianowanie (usuwanie) dowódców i oficerów w armii, ministrów i przedstawicieli dyplomatycznych, komisarzy skarbu narodowego, prefektów państwa, przewodniczącego, oskarżyciela publicznego i pisarza w Trybunale Najwyższym oraz głównego poborcę dochodów Republiki (art. 82)³⁸; prawo wydania nakazu aresztowania osób podejrzanych o zawiązanie lub udział w spisku przeciwko bezpieczeństwu Republiki (art. 83).

Zasady dotyczące możliwości postawienia w stan oskarżenia członka Dyrektoriatu przed Trybunałem Najwyższym były analogiczne jak w przypadku członków obu Rad.

Tytuł VII Konstytucji helweckiej regulował organizację i funkcjonowanie najwyższego organu władzy sądowniczej Republiki, jakim był Trybunał Najwyższy. Składać się on miał z 18 sędziów, mianowanych po jednym z każdego kantonu (art. 86)³⁹. Jak wcześniej wspomniano, przewodniczącego, oskarżyciela publicznego i pisarza sądowego mianował Dyrektoriat spośród jego składu⁴⁰. Do kompetencji Trybunału należało: rozpatrywanie oskarżeń przeciwko członkom parlamentu i Dyrektoriatu; orzekanie w ostatniej instancji „w sprawach przestępstw kryminalnych zagrożonych

³⁶ Ibidem, s. 104; K. H. L. Pölitz, op.cit., s. 132.

³⁷ Podpisane traktaty wymagały jednak kontroli i ratyfikacji obu Rad.

³⁸ *Konstytucja...*, s. 104.

³⁹ Każdego roku odnawiania była 1/4 jego składu – ibidem, s. 105.

⁴⁰ Art. 87 zdanie 2 wprowadzał instytucję zastępcy sędziego – ich liczba miała być taka sama co liczba sędziów.

karą śmierci, pozbawienia wolności lub deportacji na 10 lub więcej lat⁴¹; bycie sądem kasacyjnym „dla wyroków w sprawach cywilnych wydanych przez trybunały niższej instancji, które orzekały nie mając do tego kompetencji lub naruszając przepisy określające postępowanie bądź wyraźnie naruszające treść ustawy”⁴².

Jak wcześniej już podkreślono, Konstytucja helwecka zerwała z konfederacyjnym charakterem państwa szwajcarskiego na rzecz kraju jednolitego i niepodzielnego. W strukturze administracyjnej (sądowniczej i dla celów wyborczych) kraj podzielono na kantony, dystrykty, gminy, osiedla lub dzielnice w dużych gminach (art. 15). W art. 18 wymienione zostały wszystkie wchodzące w skład Republiki kantony: Valais, Lemán (Vaud), Fryburg, Berno, Solura, Bazyela, Argowia, Lucerna, Unterewalden, Uri, Bellinzona, Lugano, Recja (Gryzonia), Sargans, Glaris, Appenzell, Turgowia, Sankt Gallen, Szafuza, Zurych, Zug i Schwyz⁴³.

W każdym kantonie konstytucja wprowadziła taki sam model organów władzy – instytucje Prefekta Państwa, Izby Administracyjnej i Trybunału Kantonalnego.

Wybierany (usuwany i odwoływany) przez Dyrektoriat Prefekt Państwa miał być jego reprezentantem w kantonie⁴⁴. Do zakresu jego kompetencji należało ponadto (art. 96):

- nadzorowanie władz i podległych pracowników, w tym również ich odwoływanie);
- przyjmowanie petycji obywatelskich oraz uwag, projektów i odwołań od podległych władz i pracowników;
- zwoływanie Zgromadzeń Pierwiastkowych i Ciał Elektorskich;
- przewodnictwo podczas świąt obywatelskich⁴⁵;

⁴¹ Ibidem, s. 105.

⁴² Ibidem.

⁴³ Warto zwrócić uwagę na fakt, że w czasach Republiki helweckiej istniały „epizodyczne” kantony Bellinzona i Sargans.

⁴⁴ Zastępcy prefektów (Podprefekci) byli mianowani przez Prefekta w stolicy kantonu i w dystryktach (art. 96).

⁴⁵ Konstytucja helwecka przewidywała trzy takie „święta”: 1) dzień złożenia przez obywateli przysięgi obywatelskiej (art. 24); 2) dzień otrzymania przez młodych obywateli wręczonej im przez Prefekta broni (art. 25) i 3) dzień losowania elektorów do Ciała Elektorskiego (art. 34).

- czuwanie nad bezpieczeństwem wewnętrznym kantonu, w tym nadzór nad jego siłami zbrojnymi;
- mianowanie: przewodniczącego Trybunału Kantonalnego, Izby Administracyjnej i sędziów niższego stopnia, pisarzy, oskarżyciela publicznego i podprefektów.

Drugim organem władzy wykonawczej w kantonie miała być Izba Administracyjna, która zgodnie z art. 101 zdanie 1 „jest zobowiązana do bezpośredniego wykonywania ustaw dotyczących finansów, handlu, sztuki, rzemiosła, rolnictwa, artykułów żywnościowych, funkcjonowania miast i dróg publicznych”⁴⁶. Izbę w składzie przewodniczący i czterech asesorów wybierało Ciało Elektorskie.

Wymiar sprawiedliwości w kantonie wykonywały:

- Trybunał Kantonalny (składający się z wybranych przez Ciało Elektorskie 13 sędziów), orzekający jako sąd: „pierwszej instancji w sprawach przestępstw ciężkich”⁴⁷; „ostatniej instancji [...] w sprawach innych przestępstw, w sprawach cywilnych i policyjnych”⁴⁸;
- organy sądowe niższego stopnia (składające się z 9 członków wybieranych na okres 6 lat przez Ciało Elektorskie), które funkcjonować miały w stolicach kantonów i w każdym z dystryktów – orzekać miały w sprawach cywilnych i policyjnych.

Zaledwie dwa artykuły (106 i 107) poświęciła Konstytucja helwecka zasadom swojej ewentualnej zmiany. Z prawem inicjatywy mógł wystąpić Senat. Propozycja stawała się rezolucją po dwukrotnym głosowaniu (pomiędzy nimi musiało upłynąć co najmniej 5 lat). Przedmiotowa rezolucja przedkładana była następnie pod głosowanie Wielkiej Rady, a po jej przyjęciu przesyłana zgromadzeniom pierwiastkowym – mogły one bądź przyjąć, bądź odrzucić rezolucję. „Jeżeli zgromadzenia pierwiastkowe zaakceptują zaproponowane zmiany, to stają się one nowymi ustawami konstytucyjnymi”⁴⁹.

Z kolei bardzo rozbudowany treścią był ostatni, dwunasty tytuł Konstytucji helweckiej, dotyczący procedury jej wejścia w życie⁵⁰. Zgodnie z art. 1

⁴⁶ Ibidem, s. 108.

⁴⁷ Ibidem, s. 107.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, s. 109.

⁵⁰ Wprowadzał on numerację artykułów ponownie od „jedyнки”, co było uzasadnione tym, że przepisy w nim zawarte miały być wykorzystane tylko raz.

grupa obywateli gminy (miasta, wsi lub kantonu) „zdecydowanych odzyskać swe naturalne prawa, nierozłącznie związane z wolnością i równością”⁵¹ winna wystąpić ze stosowną petycją do właściwego urzędu (konstytucja nie zawierała informacji, co to był za urząd) – miało to na celu doprowadzenie do zwołania Zgromadzenia Pierwiastkowego. W przypadku odrzucenia złożonej petycji dopuszczalne było jej ponowne złożenie, jednakże z poparciem innych osób niż poprzednio.

Po ponownym odrzuceniu petycji (lub bezczynności urzędu trwającej co najmniej 3 dni) jej sygnatariusze uzyskiwali prawo wydania ogłoszenia, że „powracają do praw pierwotnie przynależnych każdemu ciału społecznemu”⁵². Oznaczało to prawo wezwania gmin i innych jednostek administracyjnych kantonu do zwołania lokalnego zgromadzenia pierwiastkowego⁵³. Zgromadzenie pierwiastkowe po ukonstytuowaniu się i przyjęciu konstytucji (nie zawierała ona w swej treści przepisów dotyczących postępowania w przypadku jej nieprzyjęcia przez Zgromadzenie) zobowiązane było do wyboru elektorów, którzy zebrani w stolicy kantonu jako Ciało Elektorskie odwoływali rząd kantonu oraz powoływali przedstawicieli do parlamentu, władz kantonalnych (Izby Administracyjnej, Trybunału Kantonalnego i organów sądowych niższego stopnia). Izba Administracyjna dysponować miała pełnią władzy ustawodawczej i wykonawczej, zaś Trybunał Kantonalny pełnią władzy sądowniczej (uprawnienie to wygasało w chwili rozpoczęcia urzędowania przez obie Rady⁵⁴ i Dyrektoriat⁵⁵).

Nie wszystkie kantony Starej Konfederacji przyjęły formalnie Konstytucję helwecką. Odrzuciło ją Schwyz, Nidwalden, Uri, Glarus, Zug i Appenzell Innerrhoden⁵⁶ – została im ona narzucona przez okupacyjne wojska francuskie.

⁵¹ Ibidem, s. 109.

⁵² Ibidem, s. 110.

⁵³ Aby przełamać opór gmin przywiązanych do starego porządku ustrojowego, wprowadzono niedemokratyczny art. 4, według którego: „Gminy, które nie odpowiedzą na wezwanie z powodu tchórzostwa, nikczemności lub głupoty, uważa się za reprezentowane przez gminy wierne sprawie wolności i równości lub przez odważnych mężów, którzy podejmą się ich reprezentowania” – ibidem, s. 110.

⁵⁴ Zgodnie z art. 7 zdanie 3 nastąpić to miało po zebraniu się każdej Rady w *quorum* wynoszącym co najmniej 1/3 składu osobowego każdej z nich.

⁵⁵ Nastąpić to miało po ukonstytuowaniu się obu Rad (art. 8).

⁵⁶ M. Aleksandrowicz, *System...*, s. 41.

Prace nad nowelizacją Konstytucji helweckiej rozpoczęły się już w 1799 r. W dniu 2 marca komisja Senatu pod przewodnictwem Paula Usteri przygotowała projekt nowej ustawy zasadniczej kraju⁵⁷. Nie wszedł on jednak w życie z powodu rozwiązania w sierpniu 1800 r. parlamentu oraz zamachów stanu⁵⁸. Konflikt polityków szwajcarskich podzielonych w kwestii koncepcji ustroju kraju na unitarystów i federalistów oraz wspomniane zamachy stanu spowodowały wstrzymanie prac nad kolejnymi projektami nowej konstytucji Republiki helweckiej.

Ostatecznie aktem konstytucyjnym, który zastąpił (na bardzo zresztą krótko) Konstytucję helwecką była tzw. II Konstytucja helwecka z dnia 25 maja 1802 r. Warto zauważyć, że była to pierwsza konstytucja szwajcarska przyjęta przez obywateli w głosowaniu⁵⁹.

Podsumowując powyższe rozważania, podkreślić należy, że Konstytucja helwecka była pierwszym aktem tej rangi w historii państwowości szwajcarskiej. Zmieniała ona ustalony od wieków ustrój Starej Konfederacji w duchu ideałów Rewolucji francuskiej i odzwierciedlając francuskie rozwiązania z konstytucji dyrektorialnej z 1795 r. Zmieniała nazwę kraju (Republika helwecka); wprowadzała model państwa jednolitego i niepodzielonego; likwidowała dawne przywileje, rolę i pozycję kantonów, zmniejszając je do rangi jednostki podziału administracyjnego. Państwo szwajcarskie otrzymywało od Konstytucji swoje pierwsze naczelne organy – w miejsce konferencji delegatów (*Tagsatzung*) utworzono dwie Rady Ustawodawcze (Wielką Radę i Senat). Istotną rolę w procesie sprawowania władzy spełniać miał rząd Republik – Dyrektoriat Wykonawczy. Utworzono także jeden dla całego kraju główny organ sądownictwa, jakim był Trybunał Najwyższy. Ustrój kantonów uregulowano w oparciu o władzę Prefekta Państwa, Izby Administracyjnej i Trybunału Kantonalnego. Do przeszłości (tymczasowo, jak się później okazało) odchodziło funkcjonujące

⁵⁷ C. A. Spénlé, op.cit., s. 200.

⁵⁸ A. Porębski, *Wielokulturowość Szwajcarii na rozdrożu*, Kraków 2010, s. 49.

⁵⁹ Co prawda przeciwko niej głosowały 92 423 osoby, za oddano tylko 72 453 głosy, to przyjęto fikcję, że uprawnione osoby niebiorące udziału w głosowaniu (167 172) udzieliły jej w ten sposób „milczącego poparcia” – C. A. Spénlé, op.cit., s. 205; „Rozwiązanie to najprawdopodobniej inspirowane było specyficzną interpretacją myśli J. J. Rousseau – z milczenia powszechnego należy przypuszczać zgodę ludu” – M. Aleksandrowicz, *Republika...*, s. 21.

od wieków *Landsgemeinde*. Konstytucja określała także prawa i swobody obywateli Republiki oraz ich obowiązki.

Reasumując, Konstytucja helwecka rozpoczęła w Szwajcarii epokę konstytucyjnego regulowania zasad ustroju państwa, a zawarte w niej zasady miały dla Szwajcarii charakter nowy i epizodyczny. Kolejne bowiem konstytucje (Akt mediacyjny z 1803 r. i Umowa związkowa z 1815 r.) stanowiły bowiem powrót do uregulowań z czasów Starej Konfederacji.

Literatura

- Aleksandrowicz M., *Republika helwecka*, [w:] *Konstytucja. Ustrój polityczny. System organów państwowych*, red. S. Bożyk i A. Jamróz, Białystok 2010.
- Baur A., *Szwajcarski fenomen*, Warszawa 1992.
- Bednarz P., *Republika helwecka – Księstwo Warszawskie. Podobna geneza, różne tradycje*, „Annales UMCS”, sectio F, 2007, vol. LXII.
- Branecki T., *Landsgemeinde – najstarsza instytucja demokracji bezpośredniej w Konfederacji Szwajcarskiej*, [w:] *Dylematy współczesnej demokracji*, red. S. Wróbel, Toruń 2011.
- Branecki T., *Powstanie i rozwój Konfederacji Szwajcarskiej w latach 1291–1515*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, t. XIX.
- Czeszejko-Sochacki Z., *System konstytucyjny Szwajcarii*, Warszawa 2002.
- Meyer K., *Der Ursprung der Eidgenossenschaft*, „Zeitschrift für Schweizerische Geschichte” 1941, vol. 21.
- Oechslis W., *Die Benennungen der alten Eidgenossenschaft und ihrer Glieder: erster Teil*, „Jahrbuch für schweizerische Geschichte” 1916, vol. 41.
- Sarnecki P., *Zgromadzenie Federalne – Parlament Konfederacji Szwajcarskiej*, Warszawa 2003.
- Schollenberger J., *Das Bundesstaatsrecht der Schweiz. Geschichte und System*, Berlin 1902.
- Spnlé C. A., *Das Kräfteverhältnis der Gliedstaaten im Gesamtgefüge des Bundesstaates*, Basel 1999.
- Wachholz Sz., *Geneza i rozwój Związku Szwajcarskiego*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne”, Kraków 1936.
- Wojtowicz J., *Historia Szwajcarii*, Wrocław 1976.